

**ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН, ЩО ВИНИКАЮТЬ ВНАСЛІДОК
ЗАПОВІДАЛЬНИХ РОЗПОРЯДЖЕНЬ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ДЕЯКИХ КРАЇН СНД:
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ**

**CIVIL LEGAL ADJUSTING OF RELATIONS WHICH ARISE UP AS A RESULT
OF TESTAMENTARY ORDERS ON THE LEGISLATION OF SOME COUNTRIES THE CIS:
COMPARATIVE ASPECT**

Цибульська О.Ю.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

У статті проводиться дослідження особливостей правового регулювання розпоряджень заповідача, подібних до заповідального відказу, заповідального покладення та встановлення сервітуту в заповіті, передбачених ЦК України, за законодавством таких країни СНД як Російська Федерація, Республіка Білорусь, Республіка Молдова, Республіка Вірменія, Туркменістан Сапармурата Туркменбаші, Азербайджанська Республіка. Висвітлення окремих аспектів цивільно-правового регулювання відносин, що виникають внаслідок встановлення заповідальних розпоряджень, дозволило визначити їх специфіку за законодавством зазначених країн.

Ключові слова: спадкування, заповіт, заповідальні розпорядження, сервітут, вигодонабувач, спадкоємець за заповітом, зобов'язання, кредитор, боржник.

В статье проводится исследование особенностей правового регулирования распоряжений завещателя, подобных завещательному отказу, завещательному возложению и установлению сервитута в завещании, предусмотренных ГК Украины, по законодательству таких страны СНГ как Российская Федерация, Республика Беларусь, Республика Молдова, Республика Армения, Туркменистан Сапармурата Туркменбаші, Азербайджанская Республика. Освещение отдельных аспектов гражданско-правового регулирования отношений, которые возникают в результате установления завещательных распоряжений, позволило определить их специфику по законодательству указанных стран.

Ключевые слова: наследование, завещание, завещательные распоряжения, сервитут, выгодоприобретатель, наследник по завещанию, обязательство, кредитор, должник.

Research of features of the legal adjusting of orders of testator, similar to the legacy, testamentary laying-on and establishment of servitude in a testament, envisaged by Civil code of Ukraine, is conducted in the article, on a legislation such the countries the CIS as Russian Federation, Republic of Belarus, Republic of Moldova, Republic of Armenia, Turkmenistan of Saparmurat Turkmenbashi, Azerbaijanian Republic. Illumination of separate aspects of the civil legal adjusting of relations that arise up as a result of establishment of testamentary orders

Key words: inheritance, testament, testamentary orders, servitude, remunerative receiver, beneficiary under will, obligation, creditor, debtor.

Актуальність теми зумовлена тим, що можливість встановлення заповідальних розпоряджень, що є обтяженням спадкової частки спадкоємців, внаслідок яких виникають правовідносини, що породжують сингулярне правонаступництво при спадкуванні, передбачена не тільки цивільним законодавством України (заповідальний відказ – ст. 1237-1239, заповідальне покладення – ч. 2 ст. 1240, встановлення сервітуту в заповіті – ст. 1246 ЦК України [1]), а й цивільним законодавством інших держав-учасниць колишнього Радянського Союзу.

У науці цивільного права мають місце окремі праці фахівців з дослідження зазначених заповідальних розпоряджень. Серед основних сучасних вітчизняних дослідників зазначеної проблеми варто виділити таких: Ю.О. Заїку, С.О. Рябоконь, С.Я. Фурсу, С.І. Фурсу та ін. Зарубіжними дослідниками в зазначеній сфері є Н.А. Бєлицька, Ю.П. Світ, А.М. Палшкова, та ін. Втім, цілісного та комплексного наукового порівняльного аналізу зазначеної проблематики проведено не було.

З огляду на наведене вище це дослідження є своєчасним та має важливе значення.

Метою цієї статті є дослідження особливостей правового регулювання розпоряджень заповідача, подібних до заповідального відказу, заповідального покладення та встановлення сервітуту в заповіті, передбачених ЦК України, за законодавством таких країни СНД, як Російська Федерація, Республіка Білорусь, Республіка Молдова, Республіка Вірменія, Туркменістан Сапармурата Туркменбаші, Азербайджанська Республіка.

Для досягнення зазначеної мети були поставлені такі завдання: дослідити нормативно-правову базу зазначених держав у сфері регулювання заповідальних розпоряджень (ЦК Російської Федерації (далі – ЦК РФ) [2], ЦК Республіки Білорусь (далі – ЦК Білорусії) [3], ЦК Республіки Молдова (далі – ЦК Молдови) [4], ЦК Респу-

бліки Вірменія (далі – ЦК Вірменії) [5], ЦК Туркменістану Сапармурата Туркменбаші (далі – ЦК Туркменістану) [6], ЦК Азербайджанської Республіки (далі – ЦК Азербайджану) [7]; здійснити порівняльний аналіз цивільно-правового регулювання таких розпоряджень.

Так, ЦК РФ до заповідальних розпоряджень, внаслідок яких виникають правовідносини, що породжують сингулярне правонаступництво, відносить заповідальний відказ і покладення. Заповідальному відказу безпосередньо присвячено ст.ст. 1137-1138, а покладенню – ст. 1139. Спільною для заповідального відказу і покладення є ст. 1140, що визначає правила виконання даних заповідальних розпоряджень у випадках переходу спадщини від одного спадкоємця, на якого було покладено відповідний обов'язок, до іншого.

Аналогічно ЦК України ЦК РФ не дає прямого визначення поняття заповідального відказу, разом з тим ч. 1 ст. 1137 ЦК РФ закріплює заповідальний відказ як покладений заповітом на спадкоємців обов'язок майнового характеру на користь одного або декількох осіб (відказоодержувачів) [8]. На відміну від ЦК України ЦК РФ встановлює, що заповідальний відказ може бути покладено як на спадкоємців за заповітом, так і на спадкоємців за законом (ч. 1 ст. 1137). Коментована частина також закріплює, що зміст заповіту може вичерпуватися заповідальним відказом.

Предметом заповідального відказу може бути передавання відказоодержувачу за правом власності, володіння чи за іншим речовим правом речі, що входить або не входить до складу спадщини, а також – передавання відказоодержувачу майнового права, що входить до складу спадщини, або придбання для відказоодержувача і передавання йому іншого майна. Предметом заповідального відказу також може бути виконання для відказоодержувача певної роботи, надання послуг або здійснення періодичних

платежів. Перелік об'єктів цивільних правовідносин, що можуть передаватися за заповідальним відказом відповідно до абз. 1 ч. 2 ст. 1137 ЦК РФ, є невичерпним.

Абз. 2 ч. 2 ст. 1137 ЦК РФ регламентує можливість встановлювати в заповіті особистий сервітут.

Ч. 3 ст. 1137 ЦК РФ визначає, що до відносин, що виникають внаслідок заповідального відказу, застосовуються положення про зобов'язання.

Ч. 4 ст. 1137 ЦК РФ визначає, що право отримати заповідальний відказ діє протягом трьох років з моменту відкриття спадщини і не переходить до інших осіб. Коментована частина закріплює також можливість підприємства відказоодержувачів.

Правила виконання заповідального відказу регламентовані ст. 1138 ЦК РФ. Ч. 1 коментованої статті передбачає, що заповідальний відказ має бути виконаним у межах вартості спадщини, що перейшла до спадкоємця, з вирахуванням боргів, що припадають на це майно. У випадках, коли спадкоємець має право на обов'язкову частку, заповідальний відказ виконується лише за рахунок тієї спадщини, що перевищує розмір його обов'язкової долі. Ч. 2 даної статті закріплює правило, згідно з яким заповідальний відказ, покладений одразу на декількох спадкоємців, виконується ними відповідно до їх спадкових часток. У ч. 3 зазначено випадки (смерть відказоодержувача, що настала до відкриття спадщини або одночасна смерть відказоодержувача і заповідача, відмова відказоодержувача від прийняття заповідального відказу або його не використання протягом трьох років з моменту відкриття спадщини, усунення від права на отримання заповідального відказу), за яких спадкоємець звільняється від обов'язку виконувати заповідальний відказ, за виключенням випадків, коли заповітом не підпризначено іншого відказоодержувача.

Заповідальним покладенням відповідно до ч. 1 ст. 1139 ЦК РФ є покладення на спадкоємця за заповітом чи за законом обов'язку виконати певні дії як майнового так і немайнового характеру, спрямовані на досягнення загальнокорисної мети. Такий обов'язок, згідно з коментованою статтею, може бути покладений і на виконавця заповіту, але за умови виділення для реалізації даного розпорядження певної частини спадкового майна [9]. Абз. 2 ч. 1 ст. 1139 ЦК РФ передбачає можливість покладати на спадкоємців обов'язок утримувати тварин, що йому належали, а також здійснювати за ними відповідний нагляд і догляд. Ч. 2 даної статті визначає, що до заповідального покладення, предметом якого є дії майнового характеру, застосовуються правила ст. 1138 ЦК РФ, що регулюють виконання заповідального відказу. Коло осіб, що можуть вимагати виконання заповідального відказу, визначено ч. 3 ст. 1138 ЦК РФ. До таких осіб закон відносить заінтересованих осіб, виконавця заповіту та спадкоємців.

Відповідно до ст. 1240 ЦК РФ, якщо внаслідок обставин, передбачених Кодексом, доля спадщини, що належала спадкоємцю, на якого був покладений обов'язок виконати заповідальний відказ або заповідальне покладення, переходить до інших спадкоємців, останні, якщо із заповіту або закону не випливає іншого, зобов'язані виконати такий відказ або покладення.

Цивільне законодавство інших зазначених вище держав також передбачає можливість встановлення в заповіті заповідального відказу і покладення (окрім ЦК Вірменії, який взагалі не містить норм щодо можливості встановлення заповідального покладення в заповіті), але на відміну від ЦК РФ, всупереч думці окремих авторів [10], покладення обов'язку виконати такі заповідальні розпорядження є можливим виключно на спадкоємців за заповітом.

У законодавстві Білорусії правова регламентація заповідального відказу закріплена в ст. 1054 ЦК. Окрім

того, що заповідальний відказ відповідно до чинного ЦК може покладатися виключно на спадкоємців за заповітом, існує ще декілька відмінностей у правовому регулюванні даного виду розпорядження заповідача в порівнянні з ЦК РФ. Так, відповідно до абз. 1 ч. 5 ст. 1054 ЦК Білорусії у випадку смерті спадкоємця, на якого було покладено заповідальний відказ, або у випадку неприйняття ним спадщини виконання заповідального відказу переходить на інших спадкоємців, що отримали його долю, або до адміністративно-територіальних одиниць, якщо майно стало відумерлим. Таким чином, дана норма закріплює правило, згідно з яким на адміністративно-територіальні одиниці у випадках відумерлості спадщини покладається обов'язок виконати заповідальний відказ, оскільки у даному випадку на підставі прямої вказівки закону заповідальний відказ не втрачає чинності. Наступною особливістю є те, що відповідно до абз. 2 ч. 5 ст. 1054 ЦК Білорусії заповідальний відказ не виконується в тих випадках, коли відказоодержувач помер вже після відкриття спадщини, але до моменту прийняття спадкоємцем спадщини. Зрештою, всі останні правила щодо предмету, умов виконання заповідального відказу, закріплені ЦК Білорусії, є аналогічними з положеннями ЦК РФ.

Заповідальному покладенню ЦК Білорусії присвячує ст. 1055. Окрім того, що обов'язок з виконання даного виду розпорядження заповідача може покладатися виключно на спадкоємця за заповітом, всі інші положення щодо заповідального покладення дублюють норми ЦК РФ.

ЦК Молдови також передбачає можливість встановлення, але виключно на спадкоємців за заповітом, заповідального відказу (ст. 1486-1497) і заповідального покладення (ст. 1498), що має назву «заповідальний відказ для загальнокорисної мети».

Правове регулювання зазначених заповідальних розпоряджень згідно з ЦК Молдови є подібним до положень ЦК РФ, проте воно має свою специфіку, що виражається в суб'єктивному складі правовідносин, що виникають внаслідок встановлення в заповіті даних розпоряджень, переліку дій, що можуть бути предметом заповідального відказу для загальнокорисної мети, а також строка права вимоги про виконання заповідального відказу.

Так, ст. 1492 ЦК Молдови встановлює, що відказоодержувач має право вимоги виконання заповідального відказу протягом шести місяців з моменту відкриття спадщини, якщо заповітом не передбачено інше. Що ж стосується переходу заповідального відказу до спадкоємців відказоодержувача, то він може переходити до спадкоємців останнього у випадках, коли відказоодержувач помер після відкриття спадщини і не встиг дати згоду на отримання заповідального відказу, при цьому відказ не повинен бути пов'язаним з особою відказоодержувача (ст. 1497 ЦК Молдови).

Відповідно до ст. 1498 ЦК Молдови за заповідальним відказом для загальнокорисної мети заповідач не може покласти на спадкоємця за заповітом обов'язок доглядати тварин, що належали йому в межах даного заповідального розпорядження, на відміну від ЦК РФ та ЦК Білорусії.

ЦК Вірменії серед заповідальних розпоряджень, що є обтяженням спадщини, виділяє лише заповідальне доручення (ст.ст. 1213-1214), що, у свою чергу, поєднує в собі положення, характерні заповідальному відказу і покладенню.

Так, не дивлячись на те, ч. 1 ст. 1213 ЦК Вірменії закріплює, що за заповідальним дорученням можна покласти на одного чи декількох спадкоємців за заповітом виконання за рахунок спадщини будь-якого обов'язку, але виключно на користь третьої особи (осіб), абз. 2 ч. 5 ст. 1213 ЦК Вірменії вже говорить про те, що предметом

заповідального доручення може бути також покладення на спадкоємця обов'язку утримувати тварин, що належали заповідачу. В останньому випадку залишається незрозумілим суб'єктивний склад такого заповідального доручення, адже тварини не є суб'єктами цивільних правовідносин.

Згідно з ч. 4 ст. 1213 ЦК Armenii право вигодонабувачів, на відміну від зазначених вище кодексів, є невідчужуваним і невід'ємним.

ЦК Armenii не регламентує строки виконання заповідального доручення.

ЦК Туркменістану передбачає встановлення заповідального відказу ст.ст. 1200-1213 і заповідального відказу для загальнокорисної мети – ст. 1214.

Особливість правового регулювання зазначених заповідальних розпоряджень полягає в деяких положеннях, що відрізняють його від положень Кодексів інших держав, зазначених вище. Так, відповідно до ст. 1202 ЦК Туркменістану встановлення особистого сервіту щодо довічного користування житлом є можливим виключно на користь осіб, що проживали разом із заповідачем не менше року до відкриття спадщини.

Строк виконання заповідального відказу згідно з ст. 1208 ЦК Туркменістану, протягом якого відказоодержувач має право звернутися із вимогою до спадкоємця, складає три роки з моменту відкриття спадщини.

Аналогічно ЦК Молдови ст. 1213 ЦК Туркменістану також передбачає, що право отримати заповідальний відказ мають спадкоємці відказоодержувача, якщо той помре після відкриття спадщини, але не встигне дати згоду на отримання заповідального відказу.

Правовий режим заповідального відказу для загальнокорисної мети схожий із режимом заповідального покладення, але ЦК Туркменістану не передбачає можливості встановлення в межах даного заповідального розпорядження обов'язку утримувати тварин, що належали заповідачу.

ЦК Азербайджану замість терміну «заповідальний відказ» так, як і ЦК Armenii, застосовує термін «заповідальне доручення», правове регулювання якого передбачено ст.ст. 1205-1218; заповідальному дорученню присвячено ст. 1219. В цілому положення ЦК Азербайджану повністю дублюють положення ЦК Туркмені-

тану щодо правового регулювання зазначених розпоряджень заповідача.

Проведене в межах цієї роботи дослідження дозволяє зробити висновок, згідно з яким цивільне законодавство зарубіжних країн також передбачає можливість встановлювати в заповіті розпорядження, що породжують сингулярне спадкове наступництво при спадкуванні, а відносини, що виникають внаслідок їх використання, носять зобов'язальний характер.

Норми спадкового права країн СНД серед такого роду розпоряджень передбачають наступні: заповідальний відказ – ЦК РФ, ЦК Білорусії, ЦК Молдови, ЦК Туркменістану; заповідальне доручення – ЦК Armenii, ЦК Азербайджану; заповідальне покладення (виключно при майновому характері дій) – ЦК РФ, ЦК Білорусії; заповідальний відказ для загальнокорисної мети (виключно при майновому характері дій) – ЦК Молдови, ЦК Туркменістану; заповідальне доручення для загальнокорисної мети (виключно при майновому характері дій) – ЦК Азербайджану;

З наведеного переліку держав лише ЦК РФ передбачає можливість покладення обов'язків, що виникають із даних розпоряджень заповідача, як на спадкоємців за законом, так і на спадкоємців за заповітом.

Різниця є правила щодо строку виконання зазначених заповідальних розпоряджень: ЦК РФ, ЦК Туркменістану, ЦК Азербайджану – протягом трьох років з моменту відкриття спадщини; ЦК Молдови – протягом шести місяців з моменту відкриття спадщини, якщо заповітом не передбачено інше; ЦК Білорусії та ЦК Armenii не визначають строки виконання даних заповідальних розпоряджень.

При переданні за даними розпорядженнями третім особам права довічного користування житлом різними є умови надання такого права: ЦК РФ, ЦК Білорусії, ЦК Молдови, ЦК Armenii – безумовно; ЦК Туркменістану, ЦК Азербайджану – особі, що проживала разом із заповідачем не менше одного року до відкриття спадщини.

Наприкінці доцільно буде зазначити, що порівняльний аналіз заповідальних розпоряджень за законодавством досліджуваних країн є, безумовно, актуальним і не вичерпується межами цієї статті, а отже, може бути предметом подальших наукових праць.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356
2. Часть третья Гражданского кодекса Российской Федерации от 26 ноября 2001 г. № 146-ФЗ // «РГ» – Федеральный выпуск. – 2001 – №2845 .
3. Гражданский кодекс Республики Беларусь от 7 декабря 1998 г. № 218-3 // Ведомости Национального собрания Республики Беларусь. – 1999. – № 7-9. Ст.101.
4. Гражданский кодекс Республики Молдова от 06 июня 2002 г. № 1107-XV // Monitorul Oficial. – 2002. – N 82-86.
5. Гражданский Кодекс Республики Армения от 17 июня 1998 г. // http://www.base.spinform.ru/show_doc.fwx?regnom=2998&page=19.
6. Гражданский кодекс Туркменистана Сапармурата Туркменбаши от 17 июля 1998 года // Ведомости Меджлиса Туркменистана. – 1998. – №2 (часть II). – Ст.39.
7. Гражданский Кодекс Азербайджанской Республики от 28 декабря 1999 года // Собрание законодательства Азербайджанской Республики. – 2000. – №4 (I книга). – Ст. 250.
8. Белицкая Н.А. Завещательный отказ как особое имущественное завещательное распоряжение // <http://www.advocate-realty.ru/press/unitpress/?id=393509>.
9. Ю. П. Свит Содержание завещания // <http://www.advocate-realty.ru/press/unitpress/?id=394977>.
10. Палшкова А.М. Завещательный отказ и отношения из него: понятие, сущность и содержание // <http://www.advocate-realty.ru/press/unitpress/?id=445123>.